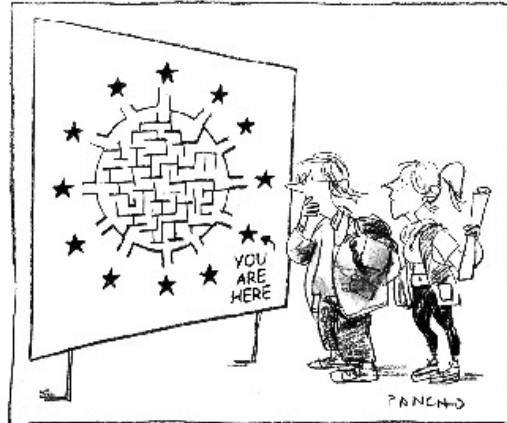

Burgerschap

Eenvoudige gedachte...

De meeste mensen in de wereld zijn wettelijke burgers van een of andere natie staat, en dit geeft hen bepaalde rechten en privileges. Burger zijn brengt ook bepaalde plichten met zich mee, m.n. de verwachtingen van de staat t.a.v. de personen die onder zijn jurisdictie vallen. Burgers vervullen dus bepaalde verplichtingen voor hun staat en mogen op hun beurt bescherming van hun vitale belangen verwachten. Tenminste, zo zou het toch moeten zijn.

De verwickelingen...

Er zijn twee hoofdvragen die dit simpel evenwicht verstoren:

1. Welke rechten zijn staten *verplicht* te garanderen aan hun burgers en onder welke voorwaarden?
2. Wat gebeurt er met die burgers die niet, om welke reden dan ook, de bescherming genieten van het land waar ze verblijven?

Om de eerste vraag te beantwoorden, moeten we een duidelijker beeld hebben van wat het werkelijk betekent om burger te zijn of wat *burgerschap* echt betekent. Dat zullen we hieronder toelichten. Om de tweede vraag te beantwoorden, zouden we moeten nagaan waarom sommige mensen niet het burgerschap bezitten van de staat waar ze verblijven en wat hieraan kan worden gedaan. Dit debat is echter net begonnen en in deze sectie zullen we slechts enkele van de vragen opwerpen.

Wat is burgerschap?

Reeds duizenden jaren discussieert men over de idee van burgerschap. Tot vandaag is er geen absolute overeenstemming over wat het begrip precies inhoudt. Het concept van *wettelijk* burgerschap is relatief eenvoudig: het is verbonden aan een natie staat en is gedefinieerd volgens de wetten van die natie. Het is misschien daarom dat, voor veel mensen, de idee van burgerschap onmiddellijk verbonden is met de idee van patriottisme: een 'goede burger' wordt vaak verward met een 'goede patriot'.

Het concept 'burgerschap' heeft echter veel meer betekenislagen dan zuiver patriottisme. De historische oorsprong van de idee, die wordt geschetst in het volgende onderdeel, toont dit ook aan. Een nuttig onderscheid dat men niet uit het oog mag verliezen is dat tussen een burger en een onderdaan.

? Moeten burgers altijd de wet gehoorzamen?

Aanverwante activiteiten

- Een verhaal over twee steden, pagina 67.
- Beeld het uit, pagina 82.
 - Let op, we kijken toe, pagina 91.
 - 'Tekenen-het-woord' spel, pagina 116.
- Onderwijs voor iedereen?, pagina 118.
- De werking van de democratie, pagina 123.
 - Strijders voor mensenrechten, pagina 126.
 - Een tuin in één nacht, pagina 135.
 - Helden en heldinnen, pagina 138.
- Laat ieders stem gehoord worden, pagina 149.
 - Verbanden leggen, pagina 169.
 - Elektriciteitscentrale, pagina 194.
- Gaan stemmen, of niet gaan stemmen? pagina 234.
- Vakbondsvergadering, pagina 240.
 - Waar sta jij?, pagina 250.
 - Wie zijn ik?, pagina 253.

Historische opvattingen over burgerschap

Het is nuttig om enkele van de belangrijkste ontwikkelingen in de idee van burgerschap te bekijken. Dit helpt om de verschillende stromingen te schetsen die vandaag worden bediscussieerd.

- De oorsprong van het burgerschap kan worden teruggebracht tot het Oude Griekenland waar ‘burgers’ degenen waren die het wettelijke recht bezaten om deel te nemen aan de staatszaken. Maar het was in geen geval zo dat iedereen burger was: slaven en vrouwen waren louter onderdanen. Voor hen die wel het geprivilegieerde statuut van burger hadden, was de idee van ‘burgerlijke deugd’ of ‘een goed burger zijn’ een belangrijk onderdeel van het concept. Deze traditie leidde tot de nadruk op de plichten die burgers verondersteld werden na te komen.
- De associatie van burgerschap met nationale identiteit ontsproot natuurlijkerwijze uit het feit dat de wettelijke status van een ‘burger’ altijd gebonden was aan een natiestaat; vandaar de link tussen burgerschap en patriottisme.
- De liberale kijk op burgerschap, die werd ontwikkeld in de negentiende eeuw, legde de nadruk op het belang van rechten voor alle burgers. Van zodra het stemrecht gestaag werd uitgebreid, werden rechtvaardigheid en politieke rechten werkelijkheid voor een steeds groter deel van de bevolking.
- In de twintigste eeuw gingen de aanhangers van “sociaal burgerschap” nog verder, door te erkennen dat burgerlijke en politieke rechten slechts een deel zijn van wat burgers van de staat mogen verwachten. De opkomst van de welvaartstaat in de vorige eeuw was te danken aan denkers/filosofen die stelden dat de rechten van burgers betrekking moesten hebben op hun eigen levens- en werkomstandigheden, eerder dan enkel op hun deelname aan ‘hoge’ politiek.
- Het concept ‘meervoudig burgerschap’ bestaat al een tijdje en laat toe dat individuen gelijktijdig burger kunnen zijn van meer dan één staat of organiserend lichaam. Met de ontwikkeling van de Europese Unie bijvoorbeeld, hebben burgers van de lidstaten steeds meer rechten in en plichten ten overstaan van de Unie als geheel en niet alleen van hun eigen natiestaat.
- Een laatste stroming betreffende het concept ‘burgerschap’, die steeds meer aan belang wint, houdt de idee van opvoeding in. Als burgerschap in de traditionele zin genot van rechten en uitvoeren van plichten inhoudt, dan worden ‘burgers’ gecreëerd en niet geboren. Loyaliteit en verantwoordelijkheid bijvoorbeeld zijn kwaliteiten die moeten worden aangeleerd en gecultiveerd. Als die kwaliteiten essentieel zijn om een burger te zijn in de volle betekenis van het woord, dan moeten ‘echte’ burgers worden opgevoed in de ruimste betekenis van het woord.
- Vandaag zal de opvatting van de meeste mensen over burgerschap – in mindere of meerdere mate – elk van deze zes concepten bevatten. Sommige mensen zullen de nadruk leggen op de ‘plichten’, terwijl anderen meer belang zullen hechten aan ‘rechten’ of aan ‘patriottisme’, of aan de kwaliteiten die ‘echte’ burgers zouden moeten bezitten.

De link met mensenrechten

We kunnen zien dat vanaf het begin rechten en verantwoordelijkheden een belangrijke component waren van het begrip burgerschap: burgers worden verondersteld bepaalde fundamentele rechten te bezitten, en ze moeten ook enkele plichten vervullen. Het zijn deze plichten of verantwoordelijkheden die mensen in gedachten hebben wanneer ze spreken over *hoe burgers moeten zijn of hoe ze zich moeten gedragen*.

Als deze opvatting storend overkomt wegens te dirigerend of te beperkend voor de inherente vrijheid en waardigheid van elke burger, dan is het belangrijk eraan te herinneren dat deze grenzen een direct gevolg zijn van de mensenrechtentheorie. Het verlangen om een gemeenschap te bouwen die de mensenrechten van alle burgers

“Burgerschap is een complexe en multidimensionale realiteit, die in zijn politieke en historische context moet worden gezien. Men kan niet geïsoleerd spreken van burgerschap, aangezien de idee enkel betekenis heeft in relatie tot de werkelijke noden van de samenleving of een politiek systeem. Democratisch burgerschap, meer specifiek, verwijst naar de actieve deelname van individuen aan het systeem van rechten en verantwoordelijkheden.”⁵

“Iedereen is zoals God hem heeft geschapen en vaak een heel stuk erger.”

Miguel de Cervantes

“Simpel gezegd, een onderdaan gehoorzaamt de wetten en een burger speelt een rol in het maken en het veranderen van die wetten.”

B. Crick

respecteert, legt ons allemaal, als burgers, verantwoordelijkheden op.

Er bestaan twee directe verbanden tussen de verantwoordelijkheden die het burgerschap meebrengt en de mensenrechtentheorie:

1. Het feit dat elk individu over bepaalde grondrechten beschikt, laat niet toe dat iedereen zich zomaar gedraagt zoals hij wenst. Het laat dit enkel toe voor zover dit gedrag geen inbreuk maakt op de mensenrechten van andere mensen. We kunnen dus zeker zeggen over goed burgerschap dat *het burgers noodzaakt respect te hebben voor de mensenrechten van anderen*.
2. Het tweede verband met de rechten van de mens betreft de manier waarop het begrip burgerschap in essentie wordt verbonden aan *lidschap van een gemeenschap*. We spreken bijvoorbeeld niet van burgers van verlaten eilanden, omdat een burger veel meer is dan gewoon een *inwoner* van een bepaald land of regio. Een burger is in essentie een lid van de gemeenschap die een regio bewoont; als we samenlevingen willen opbouwen die respect hebben voor de rechten van de mens, legt dit een andere beperking op aan de manier waarop de mensen die in die samenlevingen wonen, zich moeten gedragen.

Wat we dus nog kunnen zeggen over goed burgerschap is dat *het oproept tot het type van gedrag dat de samenleving zou brengen tot meer respect voor de rechten van de mens*.

? **Wat moet de burger doen als de samenleving de rechten van bepaalde delen van de gemeenschap niet respecteert?**

Problemen met burgerschap

Het grootste deel van het hedendaagse debat over burgerschap gaat over hoe betrokkenheid en deelname van burgers aan het democratische proces kan verhoogd worden. Het komt meer en meer voor dat verkiezingen om de zoveel jaar niet volstaan, zowel wat betreft de verantwoording van de regeerders tussen de verkiezingen in als wat betreft het bevorderen van gevoelens van macht bij gewone burgers. Bovendien toont het stemgedrag aan dat de politieke apathie onder de bevolking zo hoog is, dat het effectieve functioneren van de democratie ernstig wordt ondermijnd. Met dergelijke problemen in gedachten werden programma's opgezet zoals 'Education for Democratic Citizenship' van de Raad van Europa.

? **Welke andere vormen van betrokkenheid of participatie zijn mogelijk voor gewone burgers?**

Het tweede probleem dat, hoewel het tot op heden minder aandacht kreeg, steeds belangrijker wordt, betreft die mensen die, om een of andere reden, niet alle voordelen van het burgerschap genieten. Dit is ten dele het resultaat van voortdurende patronen van discriminatie binnen samenlevingen: minderheidsgroepen mogen dan wel vaak formeel burger zijn van het land waar ze leven, ze kunnen nog steeds afgehouden worden van een volledige deelname aan die samenleving.

Een tweede oorzaak van het probleem is de toenemende globalisering, met nieuwe werk- en migratiepatronen die ertoe leiden dat een groot aantal mensen over de hele wereld wel in het buitenland werken, maar er het formeel burgerschap niet kunnen aanvragen. Tot die mensen behoren o.m. gastarbeiders/migranten, vluchtelingen, zij die tijdelijk in een ander land verblijven of zelfs zij die besloten hebben er zich definitief te vestigen.

? **Wat zouden de criteria voor burgerschap moeten zijn in een steeds meer multiculturele wereld? Moeten gastarbeiders/migranten recht hebben op sommige van de voordelen van burgerschap, of zelfs op formeel burgerschap?**

Opvoeding tot democratische burgerzin: De Raad van Europa en Jeugd

Het programma van de Raad van Europa heeft geprobeerd in een Europees kader te voorzien voor het versterken van de opvoeding tot democratisch burgerschap. De Raad van Europa roept lidstaten op om zulke programma's op te nemen in hun educatieve activiteiten, trainingen en culturele en jongerenpolitiek en heeft zelf hard gewerkt om nieuwe strategieën en benaderingen op te sporen en te verspreiden.

De Ontwerpverklaring en het Programma m.b.t. Opvoeding tot Democratisch Burgerschap (April 1999) gaf de volgende essentiële kenmerken aan:

Opvoeding tot democratisch burgerschap:

- is een ervaring in levenslang leren en een participerend proces ontwikkeld in verschillende contexten;
- voorziet mannen en vrouwen van het nodige om een actieve rol te spelen in het publieke leven en op een verantwoordelijke wijze hun eigen lot en dat van hun gemeenschap vorm te geven;
- heeft als doel een 'mensenrechtencultuur' te installeren, die het volle respect van deze rechten zal verzekeren evenals het begrip van de verantwoordelijkheden die eruit voortvloeien;
- bereidt mensen voor op het leven in een multiculturele samenleving en op het omgaan met verschillen op een gevoelige, tolerante en ethische manier;
- versterkt sociale cohesie, wederzijds begrip en solidariteit;
- moet alle leeftijdsgroepen en sectoren van de samenleving omvatten.

Een belangrijk aspect van het programma van Opvoeding tot Democratisch Burgerschap is dat het gericht is op de ondersteuning van verscheidene jeugdnetwerken, samenwerkingsverbanden, modelinitiatieven, enz. met de bedoeling jonge mensen aan te moedigen deel te nemen aan de burger-samenleving. Jonge mensen vormen een belangrijk deel van de doelgroep.

"Ik ben onder de indruk van het hoge aantal jonge mensenrechtenactivisten die hier aanwezig zijn. Hun kennis en ervaring geeft me het vertrouwen ons programma voor mensenrechteneducatie met scholen verder te zetten en tevens meer buitenschoolse activiteiten te organiseren om burgerschap te stimuleren.

*Mevr. Marina Kovinena,
Youth Human Rights
Education Forum, 2000.*

Bronnen

- Crick, B., *Essays on citizenship*, Continuum, 2000.
- *Education for Democratic Citizenship* (Council of Europe) www.coe.int/T/E
- *Journal of Citizenship Studies*, www.tandf.co.uk/journals/arfax/13621025.html.
- Kennedy, K. (Ed), *Citizenship education and the modern state*, Falmer Press, 1997.
- Oliver, D., Heater, D., *The foundations of citizenship*, Harvester Wheatsheaf, 1994.